

The Relationship between Divine Love and Love for the Other from Soren Kierkegaard's Point of View

Marzieh Bigdeli¹ | Bijan Abdolkarimi²

1. Ph.D. Candidate, Department of Philosophy, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran E-mail: soudeh.bigdeli@gmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Philosophy, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran. E-mail: abdolkarimi12@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 08 December 2023

Received in revised form 23 January 2024

Accepted 29 January 2024

Published online 20 March 2024

Keywords:

Soren Kierkegaard, works of love, Christian love, Agape, Philia, Eros.

ABSTRACT

This article revolves around Kierkegaard's arguments about love. Kierkegaard is a pioneer existentialism and one of the main theologians of the 19th century. Love is one of the fundamental concepts of Kierkegaard's thinking, as he dedicated one of his significant books entitled *Works of Love* (1847) to this concept. In this book, Kierkegaard has created a constellation of concepts related to love and has proposed a new interpretation of the Christian love. Then, he designs new concepts through separating divine love from erotic love. In modern times, love is considered a category of emotions and feelings, but for Kierkegaard it has different connotations. For him, love is a philosophical, existential and fundamental concept. He considers Christian love to be the only true love and believes that in the holy scripture, true love has found meaning in relation to God. In this article, we are going to outline Kierkegaard's opinions about divine love and love for the other and delineate the relationship between the two, while criticizing and evaluating them.

Cite this article: Bigdeli, M., & Abdolkarimi, B. (2024). The Relationship between Divine Love and Love for the Other from Soren Kierkegaard's Point of View. *Journal of Philosophical Investigations*, 18 (46), 1-12. <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2024.59248.3644>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2024.59248.3644>

Extended Abstract

According to Soren Kierkegaard, questioning the meaning of life leads us to question from God. Kierkegaard believes that a person who is faced with the question of the meaning of life and the meaning of the world will find the answers by igniting love and faith in his being. Therefore, the interpretation of love and its relationship with Christianity is directly related to the meaning of life in Kierkegaard's thought system.

Why does Kierkegaard talk about love? What does think about love mean? Why does Kierkegaard recognize love as the only phenomenon that is valuable in life? Is it advisable to love in his thought system? Kierkegaard quotes this saying from Matthew's Gospel and emphasizes it: "you shall love your neighbor as yourself" (Matthew, 3, 22). Kierkegaard presents a new interpretation of Christian love. In his *Works of Love*, he deals with the concept of Christian love and prefers this love over its old rivals, physical love and philia love.

According to Kierkegaard, what pure and spiritual love gives us is immortality. This kind of love is the divine love, because it is free from all selfishness. It is the only love that is for the sake of love. Kierkegaard introduces the soul of a true lover as a person who is faithful, steadfast, humble, patient, long-suffering, forgiving, selfless, content, alert, aspiring and happy, and considers selflessness as the best characteristic of true love. It is love that can keep people hopeful and standing at the height of despair, and that truth is faith and unconditional love for God (Kierkegaard, 1962, 94).

From an existential point of view, the three noble values of freedom, creativity and love cannot be achieved without suffering and anxiety, but Kierkegaard, despite the fact that suffering is inevitable in human life, expresses the way to get rid of it by surrendering to divine love and freeing oneself from the demands of worldly belongings. From this point of view, it is the divine love that brings joy and happiness. Kierkegaard knows that the desire for beauty and desire for the perfection of its beauty comes from the only essence and that is God who can bring man to its limits with divine and pure love. Such love is the source of everything; since this worldview transforms our understanding of everything and allows us to undergo fundamental changes. This love should be nurtured like a seed planted in the soul and heart of man. Therefore, the cultivation of the soul with a noble heart and submissive to divine duties is possible for Kierkegaard.

There are three fundamental principles in Kierkegaard's concept of divine love: 1. The immutability of the beloved, that is, God; 2. Forgiving and not to judge the beloved; 3. Not to expect anything from the beloved. In other words, every action is done only for the true beloved, that is, God. Kierkegaard, therefore, considers selflessness to be the best characteristic of true love.

For Kierkegaard, the ethics of love has two main parts, which is firstly love for God and then love for the Other. The most important thing for God is to love him unconditionally, and even our love for the other is important because love itself is manifested in creation, and love for another comes from the essence of divine love. The important point in this discussion for Kierkegaard is that loving another should be independent of any selfish expectations because love does not expect the neighbor to change before we love him, but the whole idea is to see

---

him as he is. In other words, love should be infinite and not limited to expectations and objects like others.

For Kierkegaard, the ethics of love also has two main parts, first is the love for God and then the love for the others. The most important thing for God is to love him unconditionally, and even our love for others is important because love itself is manifested in creation, and love for another comes from the essence of divine love.

One of the most important problems of Kierkegaard's view about agape was that if a lover finds himself in a situation where he sees a conflict between the love of God and the love of his fellow man, he inevitably has to choose one, and whichever he chooses, he has prioritized it, and this by default means that Agape love is conflicted. Of course, according to Kierkegaard, the contradiction in love, religion and such categories helps us in understanding our self (faith).

The results of this research, according to Kierkegaard's point of view, show:

1. Kierkegaard believes that faith is based on passionate commitment to God, which is impossible to understand by reason; 2. According to Kierkegaard, love and faith help each other in the evolution of a person; 3. The basis of this concept is considering faith as unreasonable and love as a duty in Kierkegaard's thought. Finally, according to Kierkegaard, it is the responsibility of a lover that shows the extent of his love.

رابطه عشق الهی و عشق به دیگری از دیدگاه سورن کی‌یرکگور

مرضیه بیگدلی^۱ | بیژن عبدالکریمی^۲ ✉

۱. دانشجوی دکتری، گروه فلسفه، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران. رایانامه: soudeh.bigdeli@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه فلسفه، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران. رایانامه: abdolkarimi12@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	این نوشتار از چرایی سخن کی‌یرکگور در باب عشق نشأت می‌گیرد. کی‌یرکگور، آغازگر جریان فلسفی اگزیستانسیالیسم و یکی از الهی‌دانان بزرگ قرن نوزدهم به شمار می‌آید. عشق، یکی از ارکان اساسی تفکر کی‌یرکگور است، چنان که یکی از کتب مهم خود را بدان اختصاص داده و آن را <i>آثار عشق</i> نام نهاده است. کی‌یرکگور در یکی از مهم‌ترین آثار خود (<i>آثار عشق</i>)، دنیای تازه‌ای از مفاهیم مرتبط با عشق خلق کرده، و تفسیر تازه‌ای از عشق مسیحی را مطرح کرده است. او در این کتاب، با تفکیک عشق الهی از عشق اروتیک، مفاهیم جدیدی را مطرح می‌کند. افراد بسیاری به خصوص در دوره جدید، عشق را از مقوله عواطف و احساسات می‌دانند؛ اما برای کی‌یرکگور چنین نیست. برای او عشق مقوله‌ای فلسفی، وجودی و بنیادی است. او عشق مسیحی را یگانه عشق حقیقی می‌داند و بر این باور است که در متن مقدس نیز عشق راستین در ربط و نسبت با خداوند معنا پیدا کرده است. در این مقاله قصد داریم تا آراء کی‌یرکگور را در باب عشق الهی و عشق به «دیگری» و رابطه میان آن دو بازگو کرده و سپس به نقد و ارزیابی آن بنشینیم.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۷	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۰۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۹	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳	
کلیدواژه‌ها: سورن کی‌یرکگور، آثار عشق، عشق مسیحی، آگاه، فیلیا، اروس.	

استناد: بیگدلی، مرضیه؛ و عبدالکریمی، بیژن. (۱۴۰۳). رابطه عشق الهی و عشق به دیگری از دیدگاه سورن کی‌یرکگور. پژوهش‌های فلسفی، ۱۸ (۴۶)، ۱-۱۲.

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2024.59248.3644>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

* برگرفته از رساله دکتری مرضیه بیگدلی با عنوان «نسبت میان عشق الهی و عشق به دیگری از دیدگاه کی‌یرکگور» به راهنمایی دکتر بیژن عبدالکریمی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تابستان ۱۴۰۳

مقدمه

به اعتقاد کی یرکگور، پرسش از معنای زندگی، ما را به سمت پرسش از خداوند می‌کشاند. کی یرکگور معتقد است انسانی که با پرسش از معنای زندگی و معنای جهان مواجه می‌شود، با شعله‌ور شدن عشق و ایمان در وجودش، پاسخ‌هایش را می‌یابد.

زندگی‌ام به بن‌بست رسیده است، هیچ میلی به زندگی ندارم، زندگی برایم طعمی ندارد، بی‌نمک و بدون احساس شده است؛ انگشتم را بر هستی می‌گذارم؛ هیچ بویی ندارد. کجا هستیم؟ چه کسی هستیم؟ چگونه به اینجا آمده‌ام؟ این چیزی که هستی نامیده می‌شود، چیست؟ معنای این کلمات چیست؟ (کی یرکگور، ۱۸۴۳، ۱۱۴).

بنابراین تفسیر عشق و ارتباط آن با مسیحیت در ارتباط مستقیم با معنای زندگی در منظومه فکر کی یرکگور جای می‌گیرد. وجود توضیحات فراوان در نوشته‌های کی یرکگور در باب زندگی و عقایدش، سبب شده تا میان گزارش کسانی که درباره زندگی‌نامه او کتاب نگاشته‌اند، تفاوت چندانی دیده نشود و تقریباً همه آنها توصیف واحدی از زندگی او ارائه دهند. کی یرکگور در ۵ مه ۱۸۱۳ در کپنهاگ متولد شد. پدر وی، بازرگانی ثروتمند و لوتری باایمان بود که پارسی‌اندوهناک و تصویر واضح او، عمیقاً کی یرکگور را تحت تأثیر خود قرار داد. کی یرکگور یزدان‌شناسی و فلسفه را در دانشگاه کپنهاگ آموخت و تا مدتی پیرو فلسفه هگل بود تا زمانی که فلسفه هگل را ساحلی امن برای فرد و جایگاه فرد ندانست. او به شدت معتقد بود که هگل، کاخ (نظام فلسفی) محکمی را بنا کرده است که خود هگل در آن جایی ندارد، لذا کی یرکگور علیه آن عکس‌العمل نشان داد.

۱. تعریف عشق از دیدگاه کی یرکگور

در کتاب آثار عشق، کی یرکگور بر ثمرات عشق تأکید می‌ورزد، آن هم به دو دلیل عمده: یکی اینکه «عشق غیرقابل‌وصف است، چرا که خداوند، خود عشق است و او غیرقابل‌دستیابی است؛ دوم اینکه مسئله‌وی تجلیات عشق در زندگی مسیحی است.» در این اثر، کی یرکگور برخی جنبه‌های انجیلی عشق روحانی را در ارتباط با عشق اروتیک و دوستی پیش می‌کشد. او در عبارتی مهم عنوان می‌کند:

عشق مسیحی ماندگار است و به همین دلیل نیز هستی دارد. آنچه نابودشدنی است شکوفا می‌شود، اما آنچه «هستی دارد» را نمی‌توان سرود، بلکه باید آن را باور کرد، باید آن را زندگی کرد (کی یرکگور، ۱۹۶۲، ۷-۸).

۲. تعریف‌پذیری عشق

کی یرکگور به سراغ زبان می‌رود و تأکید می‌کند که گرچه هیچ کلامی قادر به توضیح و تفسیر عشق نیست، اما بر ماست تا با ابراز کلمات محبت‌آمیز و عاشقانه، دین خود را نه‌تنها به دیگری، بلکه به خود عشق ادا کنیم. کلمات، قابلیت این را دارند که از زبان کسی پربرکت و پرمغز و از زبان دیگری بیپوده و عقیم بیرون بیایند. کلام می‌تواند از نشانه‌های عشق باشد، اما بدان سبب که ناتوان از ادای دین به حقیقت عشق است نایست از جاری کردن کلام عاشقانه و صادقانه پرهیز کرد. یوحنا می‌گوید:

فرزندان کوچکم، بیایید نه در واژگان و کلام، بلکه در عمل و حقیقت، عشق بورزیم (یوحنا، ۳: ۱۸)

اما نباید عشق را با کلمات به ابتذال کشید یا آن را فقط با این کلمات تشخیص داد، بلکه انسان باید از روی میوه‌ها یا این حقیقت که تنها برگ به دست می‌آورد، متوجه شود که این نوع عشق هنوز رشد کافی را نداشته است (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۱-۱۲).

کی‌یرکگور یکی از ثمرات عشق را ناسازگاری عشق با ربا، نفاق و مواجهه با ربا را در یک رابطه عاشقانه، یکی از ثمراتی می‌داند که به واسطه آن می‌توان عشق را شناخت:

در تمام ابدیت، عشق هیچ کاری با ربا و نفاق ندارد. این نیز یکی از ثمراتی است که می‌توان با آن عشق را شناخت (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۵).

۳. می‌بایست عشق بورزید

کی‌یرکگور با توجه به فرامین کتاب مقدس ما را به عشق ورزیدن دعوت می‌کند و تذکار می‌دهد که حق نداریم نسبت به احساس عشق بی تفاوت باشیم، چون باید عشق بورزیم. همچنین کی‌یرکگور معتقد است باید از عشق محافظت کنیم. کی‌یرکگور ایمان گرابی و تبعیت محض خود از فرامین الهی را این چنین بیان می‌دارد:

آنجا که نمی‌دانی چه کنی، این فرمان به گونه‌ای به تو مشاوره می‌دهد که عاقبت همه چیز به خیر شود (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۴۳).

۴. ویژگی‌های عشق الهی از دیدگاه کی‌یرکگور

بنیان همه ویژگی‌های عشق الهی بر این ایده استوار است که عشق طبیعی با اخلاق عشق بسیار متفاوت است. آثاری که در اطاعت از وظیفه عشق به خدا متجلی می‌شود در عشق‌های طبیعی قابل یافتن نیست. سه اصل بنیادین در عشق الهی وجود دارند: ۱. غیرقابل تغییر بودن معشوق، یعنی خداوند؛ ۲. داوری و قضاوت نکردن و بخشیدن؛ ۳. بی‌توقعی و انتظار نداشتن؛ چرا که هر عملی تنها برای معشوق حقیقی یعنی خداوند صورت می‌گیرد.

از دید کی‌یرکگور آنچه عشق ناب و روحانی عطا می‌کند، جاودانگی است. این نوع عشق، همان عشق الهی است، چراکه از هر خودخواهی بری است. تنها عشقی است که برای خاطر عشق است. کی‌یرکگور صاحب روح عاشق حقیقی را انسانی مؤمن، استوار، متواضع، صبور، دیررنج، باگذشت، بی‌ریا، قانع، هشیار، آرزومند و شادمان معرفی می‌کند و برترین ویژگی عشق حقیقی را از خودگذشتگی برمی‌شمارد. این عشق است که توان دارد در اوج یأس، انسان‌ها را امیدوار و پابرجا نگاه دارد و آن حقیقت ایمان و عشق بی‌قیدوشرط به خالق است (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۹۴).

از منظر اگزیستانسیال سه ارزش والای آزادی، خلاقیت و عشق، بدون رنج و اضطراب حاصل نمی‌شود، اما کی‌یرکگور با وجود آن که رنج را در زندگی بشر اجتناب‌ناپذیر می‌داند، مسیر رهایی از آن را تسلیم عشق الهی شدن و فراغت از طلب تعلقات دنیایی بیان می‌کند. از این دید، عشق الهی است که با خود سرور و شادی و سرمستی به همراه می‌آورد. کی‌یرکگور می‌داند که زیبایی‌طلبی و شوق به کمال جمال خود از ذات یگانه برمی‌آید و هموست که می‌توان انسان را با عشقی الهی و ناب به سرحدات آن برساند؛ چنین عشقی است که منبع همه چیز است؛ آنچنان که جهان‌بینی، آدمی را زیر و زبر می‌کند و درک ما را از هر چیز دستخوش تغییرات بنیادین می‌کند.

این عشق را باید چون بذری که در روح و قلب انسان گذارده شده پروراند تا تزکیه روح با قلبی منزه و تابع به وظایف الهی ممکن گردد. در کتاب آثار عشق خود وی اخلاق لازم را طرح و تبیین می‌کند که چگونه انسان می‌بایست از مسیر عشق و انجام وظایفی که مسیح به ارمغان می‌آورد، روح خود را پالوده کرده و با برقراری ارتباط قوی و عاشقانه با خداوند در ایمان خود ارتقا یابد. اخلاق عشق برای کی یرکگور دو بخش اصلی دارد و آن در ابتدا عشق به خدا و سپس عشق به دیگری است. مهم‌ترین امر پروردگار این است که عاشق بی‌چون و چرای او باشیم و حتی عشق ما به دیگران بدان سبب اهمیت دارد که خود عشق در خلقت متجلی است و عشق به دیگری از ذات عشق الهی برمی‌آید. کی یرکگور تا بدان جا پیش می‌رود که می‌گوید اداره عقل نیز به دست عشق است و اساساً خود بدون عشق و عشق نیز بدون خود، ناقص‌اند:

انسان‌ها باید خود خویش را تحقق ببخشند و با تسلیم و تمرین و تقلید از مسیح و امر خدا، خود خویشتن محقق می‌شود. وقتی به سراغ خدا می‌روند، امر او را عشق به دیگران می‌یابند. پس معلوم می‌شود هر کس با عشق به دیگری، خود خویش را محقق می‌سازد (ایوانس، ۲۰۰۴، ۱۱۲).

۵. عشق کمال شریعت است

انجیل جدید مدعی است که عشق، غایت شریعت است؛ بدین معنی که وقتی همسایه را عاشقانه دوست بداریم، مرتکب گناهی مانند دزدی و قتل و غیره نمی‌شویم. مسیح خود تجسد تمام و کمال بی‌گناهی است. او جلوه کامل عشق بدون قید و شرط است؛ عشقی که خداوند و شریعت امر می‌کنند. کی یرکگور معتقد است: رابطه بین عشق و شریعت مانند رابطه میان فهم و ایمان است. فهم حسابگر است، اما ایمان قطعیت و امنیت است (کی یرکگور، ۱۹۶۲، ۹۹).

از دیدگاه مؤلف مقاله از آنجا که عشق را خداوند در مسیح به‌عنوان کمال شریعت تعریف کرده است، پس تمامی عشق را بایستی متمرکز بر خود خداوند کرد، چرا که «در اندیشه کی یرکگور نه تنها کشف رابطه میان خدا و انسان عقلانی نیست، بلکه حتی شهودی هم نیست» (اصغری، ۱۳۸۸، ۱۱۳). به نظر می‌رسد برخلاف نگاه خرد مدار از عشق، این رابطه میان دو انسان نیست، بلکه میان انسان-خدا شکل می‌گیرد. عشق به خداوند از منظر کی یرکگور، عشق به خود است. این همان چیزی است که مسیح به‌واسطه آن بر خود، رنج به صلیب کشیده شدن را متحمل شد، اما عشق را گسترانید (کی یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۰۷-۱۰۶). کی یرکگور در کتب مختلف بر این امر تأکید می‌ورزد که تفسیر و تبیین عشق همان تفسیر مسیحیت است. به تعبیر دیگر باطن مسیحیت عشق است.

مسیحیت می‌آموزد که عشق رابطه‌ای است بین: یک شخص و خدا و یک شخص دیگر، یعنی اینکه خدا میانجی است. هرچند رابطه عاشقانه‌ای زیبا بین دو نفر یا در میان بسیاری از افراد وجود داشته باشد، تمام آرزوی آنها کامل باشد و تمام سعادت آنها برای فداکاری و ایثار متقابل بوده باشد، حتی اگر همه اطرافیان، این رابطه را ستوده باشند، در صورتی که خدا و رابطه با خدا کنار گذاشته شود، آنگاه عشق به معنای مسیحی نبوده، بلکه یک فریب مسحورکننده متقابل از عشق بوده است.

عشق به خدا یعنی عشق واقعی به خود؛ کمک به شخص دیگر برای عشق به خدا و در معنای عام، دوست داشتن شخص دیگری است. به‌خاطر عشق به خدا، مورد کمک دیگری قرار گرفتن نیز مورد عشق بودن است (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۰۷).

۶. عشق به دیگری

از دیدگاه کی‌یرکگور، ضرورتاً عشق از جمعیت و توده آدمیان گریز ندارد، بلکه وی معتقد است در مواجهه با افراد جامعه است که قابلیت پاک‌سازی قلب برای عاشق بودن به خداوند و شریعت مبین او به دست می‌آید؛ بنابراین در این بخش، مفاهیمی نظیر وظیفه اخلاقی عشق یا ساحت اخلاقی-مذهبی را پیش می‌کشد.

نکته مهم در این بحث برای کی‌یرکگور آن است که عشق ورزیدن به دیگری بایست فارغ از هر توقع و تخیل خودخواهانه باشد و عشق ورزیدن باید تنها وظیفه‌ای باشد که خود خداوند از ما می‌طلبد چراکه خود عشق است و آن را در ما تجلی داده است. عشق، این انتظار را ندارد که همسایه، پیش از آنکه دوستش بداریم تغییر کند، بلکه تمام ایده آن است که او را چنانکه هست، دوست بداریم. «اینکه بتوانید شخصی را با وجود نقاط ضعف و نقص دوست داشته باشیم، هنوز عشق کاملی نیست، بلکه به این معناست که توانسته‌اید او را با وجود نقاط ضعف، دوست‌داشتنی بیابید. بیابید یکدیگر را درک کنیم» (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۵۸-۱۵۷). درواقع، به‌جای آنکه به دنبال شخص کاملی برای عشق ورزیدن باشیم، خود کسی باشیم که بدون مرز و محدوده هر که را ببینیم عاشقانه دوست بداریم.

هر کس می‌بایست پیش و بیش از هر چیز، تمامی ایده‌های تخیلی و مبالغه‌آمیز در باب یک دنیای رؤیایی را رها کند؛ جایی که در آن اُبژه عشق بایست جستجو و یافته شود. یافتن و ماندن در جهان واقعی به‌عنوان وظیفه‌ای است که به انسان اختصاص داده شده است (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۶۱).

کی‌یرکگور عنوان می‌دارد اگر قرار باشد شخصی وظیفه عشق به انسان‌هایی را که می‌بیند محقق کند، آنگاه نباید آنهایی را که دوست می‌دارد، از میان انسان‌های واقعی بیابد، بلکه باید تمامی دروغ و تردیدها را در عشق به آنها ریشه‌کن کند به گونه‌ای که آنها را با جدیت و حقیقت دوست داشته و به وظیفه عمل کند: یافتن کسی که زمانی مخاطب عشق بوده یا مخاطبی که به او عشق داده است. «زمانی که عشق ورزیدن، تبدیل به وظیفه دوست داشتن انسان‌هایی می‌شود که می‌بینیم، دیگر محدودیتی برای عشق ورزیدن نیست. اگر قرار باشد که وظیفه تحقق یابد، صرف‌نظر از اینکه مفعول عشق، تغییرپذیر است یا خیر، عشق باید نامحدود باشد، عشق تغییرناپذیر است» (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۶۷).

۷. وظیفه ما برای ماندن در دین عشق به دیگری

نکته قابل توجه چیزی نیست جز این که عشق می‌بایست در لایتناهی خود باشد و نه محدود به انتظارات و اُبژه‌هایی نظیر دیگری. قیاس عشق خود با عشق دیگری، عشق حقیقی را از ماهیت راستین خودش دور می‌کند. همواره ماندن در بی‌نهایت عشق، ادای دین است به حقیقت عشق در ساحت بی‌نهایت (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۸۰)؛ چنین عشقی تنها از منبع الوهیت خداوند می‌آید. عشقی ورای خودخواهی‌ها، امیال، تخیلات و انتظارات.

عشق، احساس، حالت روانی، زندگی و عطش نامیده شده، اما اینها همه تعاریفی عام از عشق‌اند. تلاش‌های بسیار شده تا تعریف دقیق‌تری از آن به‌دست آید. عشق به عنوان یک «خواسته» برداشت شده، اما عشقی بر اساس خواستن و آرزوی دائم چیزی که همین حالا ملاک آن است عشق نیست. این عشقی ناخشنود است (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۶۷).

عشق در بهترین حالت، به‌عنوان دین و بدهی ابدی تعریف می‌شود. وقتی شخصی درگیر عشق می‌شود، احساس می‌کند که گویی در بدهی ابدی گرفتار شده است. معمولاً می‌گوییم شخصی که مورد عشق‌ورزی واقع می‌شود زیر بار بدهی می‌رود. از این رو می‌گوییم که عشق والدین، دینی به گردن فرزندان است، زیرا آنها در ابتدا عاشق فرزندان بوده‌اند. کسی که عشق می‌ورزد، با بدهی مواجه می‌شود. احساس می‌کند که محبت او را فراگرفته است، احساس می‌کند این یک بدهی بی‌نهایت است. جالب است! همان‌طور که گفته شد، عشق ورزیدن به یک فرد بیشترین چیزی است که شخص می‌تواند ببخشد و با دادن آن، به یک بدهی همیشگی تبدیل می‌شود؛ بنابراین می‌توانیم بگوییم که این ویژگی بارز عشق است: کسی که با ابراز عشق بی‌نهایت، بدهی بی‌نهایت پیدا کند (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۷۷-۱۷۶)، رابطه بی‌نهایت ایجاد کرده و عشق نیز بی‌نهایت است؛ بنابراین عاشق می‌خواهد به خاطر خود در این بدهی بماند. او حاضر نیست از هیچ‌گونه از خودگذشتگی دریغ نماید، همان‌گونه که محرک عشق این‌گونه است. عاشق می‌خواهد هر کاری انجام دهد و تنها از یک چیز می‌ترسد، این که نتواند هر کاری را انجام دهد و در نتیجه از زیر بار دین و بدهی عشق بیرون بیاید. اگر درست درک کرده باشیم این ترس اوست و آرزوی او ماندن در این بدهی است؛ اما این امر وظیفه و تکلیف نیز هست. اگر عشق در وجود ما انسان‌ها آن‌قدر کمال نیافته باشد که چنین آرزویی را برای خود قرار دهیم، آنگاه وظیفه به ما کمک خواهد کرد که در این بدهی باقی بمانیم.

۸. ثمره عشق در ستایش عشق

متون بازمانده در زمان، همواره از مؤمنین خواسته که خدا را ستایش کنند چراکه او تنها مستحق پرستیدن است برای آنچه که آفریده. از آنجا که خداوند عشق است، پرستش عشق عملی شایسته است و ریشه در نفی خودیت دارد (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۳۶۰). از سوی دیگر ما چیزی را که می‌ستاییم و مورد حرمت ماست تقلید می‌کنیم و این خود ثمره ارزشمندی از ستایش عشق و الوهیت است. کی‌یرکگور آن را ثمره‌ای از دل حقیقت می‌داند. این نتیجه است و البته ثمره‌ای از عشق، چراکه تنها می‌تواند در عشق رخ دهد و به سخن صحیح‌تر در عشق به حقیقت. عمل ستایش عشق، بایستی از درون و در نفی خود به ثمر برسد (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۳۶۰).

وی می‌افزاید کسی که برای مثال علم یا هنر را می‌ستاید به هر حالی قائل به تمایز است، اما آن که عشق را می‌ستاید در ساحت یگانگی و قربانی کردن نفس عمل می‌کند. پس عمل ستایش عشق به شکل ظاهری، نگرش در رهایی از تمایزگذاری و ترجیح است (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۳۶۵). درنهایت در نتیجه‌گیری خود در آثار عشق مشخص می‌کند که ثمرات عشق مورد نیازند، اما نه برای رستگاری، بلکه اینها همه می‌بایست بیانی طبیعی از عشق باشند، بدون چشم‌داشتی برای پاداش آن، چراکه خود عشق ورزیدن در ساحتی الوهی، پاداش آن پاسخ عشق به خودش است.

کار ستایش عشق می‌بایست از درون و با نادیدن گرفتن خود انجام شود (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۳۶۰).

وقتی کسی فقط به یک طرز اندیشه فکر می‌کند، باید در ارتباط با این تفکر، انکار نفس خود را نیز کشف کند و این همان انکار نفس است که کشف می‌کند خدا وجود دارد. دقیقاً این بحث ایجاد تفاوت و تناقض می‌کند: در رحمت و در وحشت: در بهره بردن از یک ذات قادر مطلق به‌عنوان همکار. یک قادر مطلق نمی‌تواند همکار شما باشد، نمی‌تواند همکار انسان باشد، مگر اینکه نشان دهیم قادر به انجام هیچ کاری نیستیم و از طرف دیگر، اگر او همکار شما بشود، شما قادر به انجام همه کارها خواهید بود. بحث بر سر این است که این یک تناقض است یا یک همزمانی (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۳۶۲-۳۶۳).

با وجود این، فقط با خودانکاری است که می‌توان عشق را ستایش کرد، زیرا خدا عشق است و تنها در انکار تمنیات نفسانی خود است که می‌توان به خداوند محکم چسبید. چیزی که یک انسان خودش در مورد عشق می‌داند بسیار سطحی است؛ انسان باید عشق عمیق‌تری را از خداوند دریافت کند؛ به عبارت دیگر، با پرهیزکاری انسان باید به ابزاری برای خدا تبدیل شود؛ که البته انسانی می‌تواند به آن تبدیل شود که مورد عنایت مستقیم پروردگار باشد. در نتیجه هر انسانی می‌تواند همه چیز در مورد عشق را بشناسد، همان‌طور که هر انسانی می‌تواند بفهمد مانند هر انسان دیگری مورد محبت خداوند واقع شده است. «فقط در انکار نفس است که می‌توان عشق را ستایش کرد. هیچ شاعری نمی‌تواند عشق را ستایش کند. شاعر می‌تواند از عشق شهوانی و دوستی سخن بگوید و کم پیش می‌آید همین کار را هم عالی انجام دهد، اما «شاعر» نمی‌تواند عشق را ستایش کند» (کی‌یرکگور، ۱۹۶۲، ۳۶۴).

۹. رابطه عشق الهی و عشق به دیگری

کی‌یرکگور معتقد است که محبت خداوند نسبت به انسان‌ها محبت آگاپه است، رویکردی که بارها در کتاب مقدس بر آن تأکید شده است. برای نمونه در اول نامه به قرنتیان باب سیزدهم درباره عشق چنین مبحثی آمده است.

کی‌یرکگور، عشق مسیحی یا آگاپه را عشق انسان به هم‌نوع و عشق خدا به انسان و عشق انسان به خدا می‌داند و معتقد است که این عشق، عشقی ناشی از وظیفه و ناخودگرایانه است و عشق‌های انسانی را ناشی از میل و خودگرایانه می‌داند. در عشق خودگرایانه، فرد، عاشق شخص دیگری است یعنی دیگری را برای خود می‌خواهد. در بن و بنیاد این نوع عشق، به نظر می‌رسد نوعی خودگروی روانشناختی نهفته است.

عاشق، بدون هیچ چشم‌داشتی، تمام توجه‌اش را به معشوق معطوف می‌کند. عمل عاشق در عشق دیگرگرایانه، بدون انتظار است، همان چیزی که در آیین هندو «کنش بی‌خواهش» گفته می‌شود. متعلق عشق آگاپه، به نظر کی‌یرکگور، هم‌نوع و خداوند است؛ ولی مفهوم هم‌نوع دایرمدار خصایص و ویژگی‌های افراد نمی‌تواند باشد، زیرا در آن دست به‌گزینش زده‌ایم و این عشق به عشقی تبعیض‌نگر فروکاسته خواهد شد. عشق اروتیک و فیلیا هستند که میان انسان‌ها فرق می‌نهند، در صورتی که آگاپه به همگان به یک چشم می‌نگرد.

هم‌نوع در اینجا به معنای فردیت است که هر انسانی می‌تواند واجد آن باشد. عشق به هم‌نوع، به معنای دقیق کلمه، یعنی یاری رساندن به یکایک انسان‌ها برای سیر آنها به سوی این تمامیت فردی. به نظر کی‌یرکگور، تنها از مجرای این عشق به هم‌نوع است که عشق به خدا ممکن می‌شود؛ واسطه عشق به هم‌نوع، عشق به خداست. خدا در ضمن عشق مطلق به خودش، به ما امر می‌کند که به هم‌نوع عشق بورزیم و ما به خاطر عشق مطلق به او، به این امر سر می‌نهیم. کی‌یرکگور عشق را از مقوله وظیفه

می‌داند، از این رو گوهر اخلاق مسیحی را عشق می‌داند. او همچنین زندگی دینی یا ایمانی را تنها با واجد شدن این عشق ممکن می‌داند.

جمع بین این دو ادعا یعنی حذر از مقایسه و لزوم عشق به دیگری، شاید ما را در جمع‌بندی آراء کی یرکگور به تناقضی روشن برساند که البته به اعتقاد او تناقض در عشق، دین و مقولاتی چینی ما را در درک انفسی (ایمان) یاری می‌رساند.

۱۰. نقد و ارزیابی

با اینکه کی یرکگور تفسیر نو و نظام‌مندی از عشق مسیحی ارائه می‌کند، ولی ساز و کار دقیق چنین عشقی را برای انسان عادی نشان نمی‌دهد. بدین معنا که روش یا سازوکار رسیدن از عشق به دیگری به عشق مطلق مشخص نیست. از سوی دیگر، ناسازگاری‌هایی در دیدگاه او وجود دارد. یکی از مهم‌ترین اشکالات دیدگاه کی یرکگور درباره آگاهیه این بود که اگر عاشق در شرایطی قرار گیرد که میان عشق به خدا و عشق به هم‌نوع تعارضی ببیند، به‌ناچار باید یکی را برگزیند و هر کدام را که برگزیند دست به ترجیح زده است و این با پیش‌فرض عشق آگاهیه در تعارض است. کی یرکگور به‌عنوان یک متدین معتقد است در چنین شرایطی باید عشق به خدا را برگزید، ولی با این کار دو مشکل پیش می‌آید؛ یکی اینکه عشق آگاهیه‌ای که سنگ بنایش بر یکسان‌نگری بود و با هرگونه ترجیح و تبعیض در عشق سرستیز داشت، خود به عشقی مبتنی بر ترجیح و تبعیض بدل می‌گردد، دیگر اینکه با فرو گذاشتن عشق به هم‌نوع، حکم مسیحی عشق به هم‌نوع نقض خواهد شد. در مقایسه، صرف‌نظر از هر جایگاهی که عشق در اندیشه کی یرکگور داشته باشد، حتی اگر عشق در اوج باشد انسان از طریق مقایسه می‌اندیشد که در ارتباط با عشق دیگران یا در ارتباط با دست‌یافته‌های خود، همه چیز را تصاحب می‌کند. از این رو در جهت درک مصداق عشق، عشق به دیگری گریزناپذیر است. از طرفی دیگر ادعای کی یرکگور گاهی متناقض می‌نماید:

در مورد عشق نیز چنین است. اگر می‌خواهید عشق را حفظ کنید، باید آن را در بدهی بی‌نهایت حفظ کنید؛ بنابراین از مقایسه بر حذر باشید. کسی که از گران‌ترین گنج جهان مراقبت می‌کند، نیازی به مراقبت پی‌درپی ندارد، مگر اینکه کسی از وجود این گنج آگاهی پیدا کند. شما نیز باید مراقب باشید که در مورد عشقتان از طریق مقایسه به چیزی دست پیدا نکنید. از مقایسه بر حذر باشید. مقایسه خطرناک‌ترین رابطه‌ای است که ممکن است عشق به آن وارد شود (کی یرکگور، ۱۹۶۲، ۱۸۶۲).

جمع بین این دو ادعا یعنی حذر از مقایسه و لزوم عشق به دیگری، شاید ما را در جمع‌بندی آراء کی یرکگور به تناقضی روشن برساند که البته به اعتقاد او تناقض در عشق، دین و مقولاتی چینی ما را در درک انفسی (ایمان) یاری می‌رساند. از سوی دیگر طرح مدعیات انفسی به شکل آفاقی نیز مستلزم یک روش مشخص و قانونی جامع نمی‌باشد.

نتیجه‌گیری

به اعتقاد کی یرکگور عشق اروس، تنها احساس است، وظیفه نیست، عشق اخلاقی تنها وظیفه است، احساس نیست، این دو در عشق دینی جمع می‌شوند، لذا عشق دینی هم احساس است و هم وظیفه. چگونه می‌توان به همسایه عشق ورزید؟ از اوصاف عشق دینی، این است که آفتاب صفت و باران صفت است. آفتاب به همگان یکسان می‌تابد. از نظر کی یرکگور، عشق دینی باید این‌گونه باشد، فارغ از هرگونه تبعیض؛ در این مرحله، بر خلاف عشق اروس و عشق اخلاقی، که عاشق یک نفر را به واسطه زیبایی‌اش و

یا فضائل اخلاقی اش دوست دارد و خواه ناخواه بین او و دیگران تبعیض قائل می‌شود، هیچ تبعیضی در کار نیست. نزد کی‌یرکگور تمامی مردمان، خمیرمایه ملکوت الهی هستند، لذا طبق آموزه‌های کتاب مقدس، بایستی همه را به یکسان دوست داشت؛ گناهکار یا بی‌گناه، فضیلت‌مند یا رذیلت‌مند در این مرحله نباید فرق داشته باشند. کی‌یرکگور بر نکته دیگری هم در نهایت تاکید می‌کند. مهربانی کردن و شفقت کردن کافی نیست، امکان دارد ناشی از تربیت و سنخ روانی باشد، این محبت غیر تبعیض‌آمیز به دیگران، تنها می‌تواند ناشی از لطف الهی باشد.

چگونگی تحقق فرمان عشق بورزید را می‌توان برگرفته از الهیات مسیحی، نزد کی‌یرکگور، شرح داد: خدایی که فرمان به عشق‌ورزی با کیفیاتی که ذکر شد می‌دهد، خود توانایی پرداختن به آن را اعطا می‌کند. از ورای این فرمان می‌توان به برابری ذاتی انسان‌ها تاکید داشت.

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد:

۱. کی‌یرکگور ایمان را بر التزام شورمندانه به خداوند استوار می‌داند که درک آن به وسیله عقل غیرممکن است؛ ۲. از نظر کی‌یرکگور، عشق و ایمان یاری‌گر یکدیگر در تکامل فرد هستند؛ ۳. بن‌مایه چنین نگرشی، غیرمعقول شمردن ایمان و وظیفه‌مند دانستن عشق در اندیشه کی‌یرکگور است.

از نظر کی‌یرکگور مسئولیت‌پذیری یک عاشق است که میزان عشق وی را نشان می‌دهد و نوع آن را مشخص می‌کند. تمامی عاشق‌ها به معشوق خود می‌گویند دوستت دارم، اما بعدها عده‌ای از آن‌ها به معشوق خود آسیب می‌زنند و عده‌ای به پای عشق خود می‌ایستند. بنابراین مولف مقاله علی‌رغم آنکه ایمان‌گرایی محض کی‌یرکگور را در بُعد نظری دارای اشکالات متعددی می‌داند اما در مساله عشق، نتایج و سازگاری بیشتری در مجموع آراء ایشان را می‌توانیم بیابیم. تفسیر او از عشق را نیز طبیعتاً در داشته‌های ایمانی او و فرمان مسیحیت بر عشق‌ورزی می‌توان یافت.

References

- Anderson, S. (2006). *On Kierkegaard*, Translated by KH. Deyhimi, Tarhenow Publication. (In Persian)
- Asghari, M. (2009). Irreconcilable relation of "Reason" and "Faith" in Kierkegaard's Thought. *The Journal of Wisdom and Philosophy*. 5(19). 103-116. (In Persian).
<https://doi.org/10.22054/wph.2009.5778>
- Evans, S. (2006). *Kierkegaard of Faith and the Self*. Baylor University Press.
- Ferreira, M. (2001). *Love's Grateful Striving* (A commentary Kierkegaard's Work of Love), Sharon Krishek.
- Kierkegaard, S. (1962). *Works of Love*, translated by Howard & Edna, New York Grand Rapids.
- Strathern, P. (1999). *Kierkegaard in Go Minutes*, Translated by A. Javadzadeh, Markaz Publication. (In Persian)